

عنوان :

توسعه اقتصادی و مدیریت روستایی

ارزیابی اثرات اقتصادی طرح‌های هادی روستایی

(مطالعه موردی: روستای برون از توابع شهرستان فردوس، استان خراسان جنوبی)

گردآورندگان:

احمد منصوری،¹ مهدی اخگری²

¹ کارشناس ارشد جغرافیا برنامه ریزی روستایی، مدرس دانشگاه پیام نور فردوس

Ahmad5mansuri@gmail.com

² دانشجوی دکتری جغرافیا برنامه ریزی روستایی، رئیس و عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور فردوس

Akhgari_m@yahoo.com

چکیده

امروزه طرح هادی روستایی مهمترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است. این طرح ها عمدتاً جنبه های کالبدی روستاها را مورد توجه قرار می دهند و بخش عمده قابل اجرا یا اجرا شده طرح های هادی روستاهای کشور نیز جنبه کالبدی دارند. گرچه در مورد سایر نیازهای روستاها نیز برنامه هایی تعیین می شوند ولی کمتر اجرا می شوند. طرح های هادی از جمله پروژه هایی است که در راستای فراهم سازی زمینه توسعه و عمران روستایی تهیه و اجرا می شوند. با اجرای طرح هادی می توان اشتغال زایی و ایجاد درآمد برای مردم را انتظار داشت چون امکانات جدید رفاهی و بهداشتی و... نیز وارد روستا می شود این تحقیق به شیوه توصیفی - تحلیلی با بهره‌مندی از روش‌های اسنادی و میدانی به انجام رسیده است و هدف آن ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی اجرای طرح‌های روستایی در شهرستان فردوس می‌باشد.

کلید واژه ها: طرح‌های، شهرستان فردوس، روستای برون، اثرات اقتصادی

مقدمه

زیست معقول برای روستاییان و آماده نمودن بستری مناسب جهت افزایش کارآرایی و میزان تولیدات در زیستگاه های روستایی کشور تعقیب می‌نماید. اگر به دلایلی در روند پیشرفت و توسعه فضاهای روستایی وقفه‌ای ایجاد شود، به گونه‌ای که نظام روستایی قادر به ایفای نقش سازنده خود در نظام ملی و سرزمینی نباشد، در آن صورت، آثار و پیامدهای مسائل روستایی در حوزه های شهری و در نهایت در کلیت سرزمین گسترش می‌یابد. [1] ارزیابی طرح‌های روستایی فرایند پیچیده ای است که به جستجوی عوامل مربوط به عملکرد و اثر بخشی طرح می پردازد تا انجام پذیری آن را تشخیص داده و راه حل هایی برای مشکلات اجرایی بیابد و پروژه ها و طرح‌های مفید تری را برای آینده طراحی کند. [2] طرح های هادی از جمله پروژه هایی محسوب می گردند که در راستای فراهم سازی زمینه توسعه و عمران روستایی تهیه و اجرا می شوند. پایه این طرح ها در کشور

طرح هادی عبارت است از تجدید حیات و هدایت توسعه روستا به لحاظ ابعاد اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی. در این گونه طرح‌ها، ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آتی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری و کشاورزی و تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی های عمومی روستا، بر حسب مورد در قالب مصوبات طرح های ساماندهی فضا و سکونتگاه های روستایی یا طرح های جامع ناحیه ای تعیین می‌شود. [1] طرح هادی روستا که برای روستاهای مرکزی و پرجمعیت تهیه می‌گردد، با هدف تجدید حیات روستا با لحاظ ابعاد اقتصادی و اجتماعی، سازماندهی و بهبود عملکردی روستا را از طریق ایجاد شرایط

از سال 1362 و تحت عنوان "روان بخشی روستاها"، در یکی از روستاهای شهرکرد و توسط وزارت مسکن و شهرسازی اجرا شد. و می باشد. [۶]
در سالهای بعد بخصوص از سال 1366 توسط بنیاد مسکن و منابع طبیعی روستا:
انقلاب اسلامی با جدیت پیگیری شد و تجدید حیات و هدایت روستاها: ابعاد کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از جمله هدایت وضعیت فیزیکی (کالبدی) روستا، اهداف مورد نظر در طرحهای مذکور می باشد. [3]

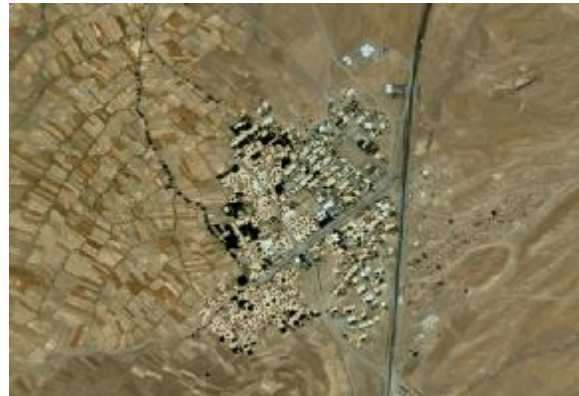
همچنین نبود یک طرح ارزشیابی مناسب که بتواند میزان دستیابی به اهداف کمی و کیفی اجرای این طرحها را بسنجد کمتر مشاهده می شود. به بیان دیگر ارزشیابی این طرحهای کلان ملی و آگاهی از مزایا و معایب آنها هم می تواند به توسعه همه جانبه روستاها کمک کند و هم با جلوگیری از مهاجرت روستائیان به شهرها، از تشدید مشکلات شهرها جلوگیری به عمل آورد.
در مورد روستای برون به این صورت تعریف شده است: این روستا از شرق به روستای باغستان و از جنوب به روستای مهرانکوشک با فاصله کمی محدود می شود و از غرب با روستاهای مدنی و کلاته خار و از شمال و شمال شرقی با روستاهای انارستانک و خانیک هم مرز می باشد. ارتفاع روستا از سطح دریا ۱۵۲۰ متر است. وضعیت بارش و نزولات آسمانی چندان رضایت بخش نبوده و متوسط میزان بارندگی در سال حدوداً ۱۵۸ میلی متر می رسد. [۷]

3-1-1- معرفی روستای برون

د) ویژگی های انسانی روستا:
با اجرای طرح های همچنان رشد جمعیت روستا منفی بوده و در سال ۱۳۸۵ طبق سرشماری، ۷۱۸ نفر بوده است. این امر نشان می دهد که اجرای طرح های نتوانسته است از مهاجرت روستائیان جلوگیری کند. چرا که نیاز مبرم روستائیان در سالهای اخیر ایجاد اشتغال و تامین آب کشاورزی بوده که هیچکدام آنها برآورده نشده است. این روستا در گذشته دارای جمعیت زیادی بوده که در سالهای اخیر به علت عواملی چون خشکسالی، سرما زدگی و جاذبه های شهری، به شهرهای فردوس و مشهد مهاجرت کرده اند. [۸] چنانکه این روستا براساس سرشماری سال ۱۳۶۵ دارای ۱۲۶۲ نفر جمعیت بوده که متأسفانه طی مدت بیست سال با کاهش ۴۳ درصدی مواجه شده است. [۹]

ه) وضعیت اقتصادی و اشتغال روستا:
این روستا با توجه به ارتفاع آن از سطح دریا و وضع طبیعی آن از نظر خاک، بیشتر سرزمینی جلگه ای است و عمدتاً مستعد برای فعالیت های کشاورزی و دامداری می باشد. چنانچه در حال حاضر شغل اکثر روستائیان این روستا در درجه اول کشاورزی و سپس دامداری (رمة گردانی) است.

الف) موقعیت جغرافیایی روستا:
روستای برون، مرکز دهستان برون از توابع بخش مرکزی شهرستان فردوس می باشد. این روستا در بیست و چهار کیلومتری شمال شهر فردوس واقع شده است. [۴]

شکل ۱: تصویر ماهواره ای روستای برون. [۵]

ب) ویژگی های طبیعی روستا:
روستای برون در شمال شهر فردوس و بر روی آبرفت رودخانه هایی که از کوه های شرقی این ناحیه سرچشمه می گیرند، واقع شده است. در پیرامون روستا سه رودخانه جهرآباد، خوری و

بعد از کشاورزی و دامداری، صنایع دستی، سومین حرفه ای است که روستاییان این ناحیه برای تامین معاش، بدان اشتغال دارند و از بین صنایع دستی مهم ترین صنعت، قالی بافی است که در اکثر روستاهای این منطقه مشاهده می شود. از ویژگی های مهم این صنعت، اینکه اکثر کارگاه های قالیبافی به صورت خانگی و برای مصرف خانواده می باشند. همچنین علاوه بر صنعت قالی بافی، صنایع دستی دیگری نظیر گلیم بافی، کوزه گری و سفال گری هم دیده می شود.

جدول ۱: توزیع فراوانی میزان موفقیت طرح به تفکیک روستاهای مورد مطالعه به درصد (بررسی های میدانی)

موفقیت طرح روستا	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
برون	۴/۱	۷/۱	۶/۱	۵/۱	۶/۱

شکل ۴- ۲: نمودار ستونی میزان موفقیت طرح های بر حسب درصد

میانگین میزان موفقیت طرح های که عددی بین ۴ تا ۲۰ در نوسان است، عدد ۱۲/۲۹ شده است و انحراف استاندارد آن ۲/۶۲ است. همانگونه که در جدول ۴- ۶ دیده می شود، بیشترین ارزیابی از موفقیت طرح های توسط پرسش شونده ها، در حد زیاد بوده است.

پس از اجرای طرح های

بر اساس نتایج حاصل از پرسشنامه، اجرای طرح های در روستای مورد نظر تا حدودی باعث بهبود وضعیت بهداشتی شده است. به طور کلی گروه های مورد مطالعه، اثرات زیست محیطی اجرای طرح را مثبت ارزیابی کرده اند. بر اساس نتایج حاصله، ۲/۱ درصد عالی، ۳۸/۱ درصد خوب، ۴۸/۵ درصد متوسط، ۹/۳ درصد پاسخ ضعیف، ۲/۱ درصد پاسخ بسیار ضعیف داده اند. مهم ترین اثر بهداشتی قابل مشاهده در روستاها، احداث جوی ها و کانیو نه های احداث شده در دو طرف معابر است که اگر مسدود نباشد، آب های سطحی را به بیرون از روستا هدایت می کند. بررسی های انجام شده نشان می دهد، مهمترین کمبودها در زمینه خدمات

ضمنی در کنار یک سری مشاغل اداری روستا، باتوجه به اینکه در فاصله ۴ کیلومتری روستای برون معدن گچ سفید قرار دارد، لذا در صورت بهره برداری زمینه اشتغال جدید، نیز فراهم خواهد شد. [۱۰]

نقشه ۱: موقعیت روستای برون در شهرستان فردوس [۱۱]

و) سمت توسعه روستا: اگر هدف هر کشور یا جامعه را رسیدن به توسعه یا بهبود شرایط زندگی تعریف کنیم و توسعه را عبارت از استفاده درست و منطقی از منابع و فرصت ها و توزیع عادلانه آن بدانیم، برنامه ریزی، دانش و هنر استفاده منطقی و بهینه از منابع برای رسیدن به هدف توسعه است. [۲]

همان طور که جدول و نمودار فوق نشان می‌دهد، بیشتر روستاییان بهبود وضعیت اقتصادی خود را پس از اجرای طرح‌های، ضعیف تا بسیار ضعیف ارزیابی کردند.

۴-۳-۶- بررسی رابطه موفقیت اجرای طرح‌های با بهبود وضعیت اقتصادی
 جدول تحلیل رگرسیون رابطه بین این دو متغیر به صورت زیر است:
 جدول ۳: تحلیل رگرسیون رابطه موفقیت در اجرای طرح‌های با بهبود وضعیت اقتصادی

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.607 ^a	.369	.362	.38872

a. Predictors: (Constant), eghtesad

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	8.387	1	8.387	55.508	.000 ^a
	Residual	14.355	95	.151		
	Total	22.742	96			

a. Predictors: (Constant), eghtesad

b. Dependent Variable: j.movafagiyat11

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	1.199	.108		11.105	.000
	eghtesad	.108	.014	.607	7.450	.000

a. Dependent Variable: j.movafagiyat11

ضریب همبستگی رگرسیون بین دو متغیر موفقیت طرح‌های و وضعیت اقتصادی ۰/۶۱ شد، که در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنا دار است ($R^2 = 0.37$) است. ضریب تعیین ($R^2 = 0.37$) است که نشان می‌دهد ۳۷ درصد واریانس های بهبود وضعیت اقتصادی روستا بوسیله متغیر موفقیت در اجرای طرح‌های، تبیین می‌شود. معادله رگرسیون ساده این دو متغیر به صورت زیر است:

$$(موفقیت در اجرای طرح‌های) = 0.61$$

این معادله نشان می‌دهد با افزایش یک واحد موفقیت در طرح‌های با در

رسانی، نیاز به گاز لوله کشی (۴۵/۹ درصد)، پزشک ساکن در محل (۲۳ درصد) و کمبود حمام بهداشتی (۱۸ درصد) می‌باشد. با توجه به اینکه در منطقه مورد مطالعه، درآمد خانوارها متکی بر کشاورزی است، در نتیجه با توجه به وضعیت منطقه از لحاظ خشکسالیهای اخیر و سرمازدگی باغات و خشک شدن چاه های منطقه مورد مطالعه، باید گفت وضعیت اقتصادی بهبود نیافته است و در زمینه اشتغال موفقیت چندانی نداشته است. به گفته روستاییان، مشکل اصلی آنان که همانا کمبود آب و نبود صنایع جهت اشتغال جوانان بخصوص جوانان تحصیلکرده عنوان کردند، همچنان پابرجاست. در نتیجه تجزیه و تحلیل پرسشنامه در روستا، مشخص شد که ۱۲ درصد روستاییان بر این باورند که اجرای طرح، سبب اشتغال زایی در روستاها شده است. ۴۷ درصد معتقدند که هیچ اشتغالی بوجود نیامده و ۴۱ درصد تا حدودی طرح‌های را اشتغال زا دانسته‌اند. افرادی که معتقد به اشتغال زایی طرح بودند اظهار کردند که ۳۹ درصد این اشتغال زایی در بخش ساخت و ساز مسکن بوده است. ۴۱ درصد اهالی روستاها بر این باورند که اجرای طرح، هیچ تاثیری بر بهبود وضعیت اقتصادی آنان نداشته است. برای پاسخ گویی به این سوال ۲۰ درصد گزینه کم، ۳۳ درصد تا حدودی، ۳ درصد زیاد و ۳ درصد خیلی زیاد را انتخاب کرده‌اند.

جدول ۲: توزیع فراوانی بهبود وضعیت اقتصادی روستاها پس از اجرای طرح‌های به درصد (بررسی‌های میدانی)

وضعیت اقتصادی	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی	درصد درصد
خیلی ضعیف	۳۳	۳۳	۳۳
ضعیف	۲۷	۲۷	۶۰
متوسط	۲۹	۲۹	۸۹
خوب	۸	۸	۹۷
عالی	۳	۳	۱۰۰

نظر گرفتن سایر پارامترها، احتمال می رود که به میزان ۰/۱۱ وضعیت اقتصادی بهبود یابد.

۵- ۱- ارائه پیشنهادات و راهکارها
 ۱- احداث کارگاه های زود بازده و اینگونه وام ها از سر راه صنایع کوچک برای بهبود وضعیت اقتصادی مردم
 ۲- طرح های نیمه کاره به حال خود رها نشود.
 ۳- در اجرای طرح از جوانان روستا استفاده شود، که این امر سبب اشتغالی هم می شود.
 ۴- یکی از عوامل موفقیت در طرح های هادی روستایی جلب مشارکت مردم روستاست.

منابع و مأخذ:

۱- رضوانی، علی اصغر(۱۳۸۳)، روابط متقابل شهر و روستا با تاکید بر ایران، انتشارات سمت، تهران.
 ۲- جمعه پور، محمود(۱۳۸۵)، مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی، دیدگاه ها و روش ها، چاپ دوم، انتشارات سمت، تهران.
 ۳- پاپلی یزدی، محمدحسین و امیرابراهیمی، محمد(۱۳۸۱) نظریه های توسعه روستایی، انتشارات سمت، تهران.
 ۴- وب سایت فرمانداری شهرستان فردوس(۱۳۸۸)، به آدرس: www.sk-ferdos.ir.
 ۵- سایت گوگل ارث(۱۳۸۹).
 ۶- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی شهرستان فردوس(۱۳۸۹).
 ۷- اخگری، مهدی(۱۳۶۸)، سیمای شهرستان فردوس، فرمانداری شهرستان فردوس، صفحه ۱۶۳.
 ۸- مراکز بهداشتی درمانی روستاهای برون(۱۳۸۹-۱۳۸۸).
 ۹- اخگری، مهدی(۱۳۶۹)، فردوس در آینه آمار، فرمانداری شهرستان فردوس، صفحه ۱۷.
 ۱۰- اخگری، مهدی(۱۳۶۸)، سیمای شهرستان فردوس، صفحات ۱۶۵ و ۱۶۶.
 ۱۱- وب سایت روستای برون(۱۳۹۰)، به آدرس: boroon10.blogfa.com
 ۱۲- دهیاری و شورای اسلامی روستاهای برون(۱۳۸۹).

2-5- نتیجه گیری

گرچه اجرای طرح های هادی همراه با مشکلاتی است ولی اجرای آن اقدام موثری در هدایت توسعه فیزیکی و انسجام ساخت و سازها در نواحی روستایی است. نباید فراموش کرد که هدف اصلی اجرای این طرح ها حل مشکلات اجتماعی و اقتصادی و زیستی محیطی مردم روستا است در این تحقیق سعی شده است که اثرات اجتماعی این طرح، بیشتر از دیدگاه اهالی و مسئولین روستاها که نتایج اجرای طرح را لمس کرده اند، مورد ارزیابی قرارگیرد. از جمله مشکلات روستاییان که می توان ذکر کرد عبارتند از: مسائلی چون بیکاری، فقر، نبود شغل دائمی و مناسب برای افراد تحصیل کرده، نبود سرمایه و سرمایه گذار، خشکسالی و کم آبی که درآمد خانوارها را پایین آورده است. در نتیجه وظیفه اصلی برنامه ریزان توجه به این مشکلات و توجه به نوع فرهنگ و غنای روستا است. نتیجه تحقیق نشان می دهد که طرح های هادی نتوانسته است انتظارات را برآورده نماید. چرا که با مشاهده وضعیت اقتصادی آنان، مشاهده می شود دغدغه اصلی روستاییان در زمینه اقتصاد و معیشت نادیده گرفته شده و تنها به به کالبد روستا توجه شده است، و این باعث شده جوانان جهت کار و حتی گذران اوقات فراغت به شهرها مهاجرت کنند و از جمعیت فعال روستا کاسته شود. برای بهبود